

A késői gyermekvállalás problémái

Klinger András

Magyarország hosszú időn keresztül azok közé az országok közé tartozott, ahol az anyák viszonylag fiatal korokban születték meg első és – amennyiben vállaltak – további gyermeküket. Viszonylag sokan születtek már 20. születésnapjuk előtt, de a legtöbb gyermekvállalás húszas éveik első felében történt. E hosszú évtizedekig tartó folyamat is megtört 1990 után. Nemcsak a családok gyermekszáma csökkent a legutolsó évtizedben jelentős mértékben, hanem az anyai kor is egyre jobban kitolódik. Ez a változás hasonló irányba mutat az észak- és nyugat-európai országokban már évtizedekkel ezelőtt végbement folyamattal, ahol a késői gyermekvállalás a jellemző.

A megváltozott anyai kornak két fontos következménye van. Az egyik demográfiai vonatkozású: az első gyermek késői vállalása csökkenti a második, de még inkább a harmadik gyermek megszületésének valószínűségét. Hiszen, akinek későn születik meg az első gyermeke, már kevésbé vállal továbbiakat. A másik következmény a megszületett gyermekek egészségi-biológiai állapotának romlását eredményezi. Régóta köztudott ugyanis, hogy az anyák idősebb (35 éven fölül) életkorában történő születések között magasabb veszélyeztetettségi esélyek mutatkoznak.

Az anyai kor változása Magyarországon

Ha hosszabb időtávban vizsgáljuk a szülő nők kormegoszlását, azt látjuk, hogy évtizedeken keresztül szinte alig változott. 1960 és 1990 között a szülő nők több mint fele 25 éven aluli volt, és így valamivel kevesebb mint fele volt 25 éven felüli. A 30 évesnél idősebb anyák aránya kismértékben csökkent 21%-ról 18%-ra. (*1. táblázat*)

Ha részletesebben vizsgáljuk az anyák korösszetételét, akkor már találunk bizonyos változásokat. A 20 éven aluli anyák aránya előbb növekedett (az 1960-1970-es 13%-ról 1980-ra 18%-ra). Ennek legfőbb oka a megváltozott házasságkötési magatartás volt. A módosított családjogi törvény hatására ugyanis sokkal több fiatal kötött a tizenéves korban házasságot, mint azt megelőzően, és emiatt nőtt az ebben az életkorban történt első születések száma is. A törvény megváltozásá-

nak hatására ismét emelkedett a házasságkötési kor és ennek következtében 1990-ben már csak az újszülöttek 11%-ának volt 20 éven aluli az édesanyja.

A 20–24 éves korban történő születések aránya szinte változatlan maradt 1960 és 1990 között (39 és 41% között mozgott). Viszont kismértékben nőtt (26–28%-ról 31%-ra) a 25–29 éves anyák aránya. Előbb kissé csökkent (13%-ról 11%-ra) a 30–34 éves anyák hányada, majd 1990-re eredeti arányára emelkedett. Erősen visszaesett ebben a harminc évben a 35 éven felüli korban gyermeket világra hozó anyák aránya: 8%-ról 5%-ra. (1. táblázat)

1. táblázat

Élveszületések megoszlása az anya életkora szerint, 1960–2000 (%)

Év	Az anya életkora							Össze- sen
	15–19 éves	20–24 éves	25–29 éves	30–34 éves	35–39 éves	40–44 éves	45–49 éves	
1960	13	39	26	13	6	2	0	100
1970	13	40	28	13	5	1	0	100
1980	18	41	26	11	4	1	0	100
1990	11	40	31	13	4	1	0	100
2000	9	26	35	21	7	1	0	100

Élveszületési arányszámok (1960=100)

1960	100	100	100	100	100	100	100	100
1970	95	100	104	97	74	54	60	96
1980	130	100	95	77	55	36	20	98
1990	75	92	109	89	66	38	20	84
2000	47	44	88	105	79	43	40	66

19 éves 24 éves 29 éves 34 éves 39 éves 44 éves
korig történt elveszületések az összes elveszületés százalékában

1960	13	52	79	92	98	100	
1970	13	53	81	94	99	100	
1980	18	59	85	96	99	100	
1990	11	51	82	95	99	100	
2000	9	35	70	91	99	100	

Érdeemes a megoszlások mellett az elveszületési arányszámok, az ezer adott korú nőre jutó elveszületések számát is megvizsgálni. 1960 és 1990 között a szülőképes korú nők teljes termékenységi magatartását kifejező mutatószám (a teljes termékenységi arány) 9%-kal esett vissza (vagyis az egy nő átlagos gyermekszámát kifejező 2,02-ről 1,84-re). Ezen összesített mutatóhoz képest azonban igen eltérően változtak az egyes korcsoportba tartozó nők elveszületési arányai. A 20 éven aluliak elveszületési aránya előbb mintegy egyharmadával növekedett, majd pedig 1980 és 1990 között kevesebb, mint 60%-ára esett vissza (ami az 1960-as értéknél is egynegyedével kevesebb). A legmagasabb arányszámot mutató 20–24 évesek elveszületési gyakorisága 1960 és 1980 között szinte változatlanul magas volt, de 1990-

re már 7%-kal visszaesett. A második legmagasabb termékenységet jelentő 25–29 évesek aránya előbb egy kissé nőtt, majd visszaesett, de az utolsó évtizedben – 1980 és 1990 között – jelentősen, 15%-kal nőtt. Hasonló tendenciát mutat a 30–34, illetve 35–39 évesek élveszületési aránya, és hozzá kell tenni, hogy ezekben a korcsoportokban az utolsó évtizedben egyhatodnyi, illetve egyötödnyi volt az emelkedés, ami már a gyermekvállalási szokások megváltozásának kezdetére utal. A 40 éven felüliek arányszámai folyamatosan visszaestek: 1990-ben az 1960-os érték alig valamivel több, mint egyharmadát mérték.

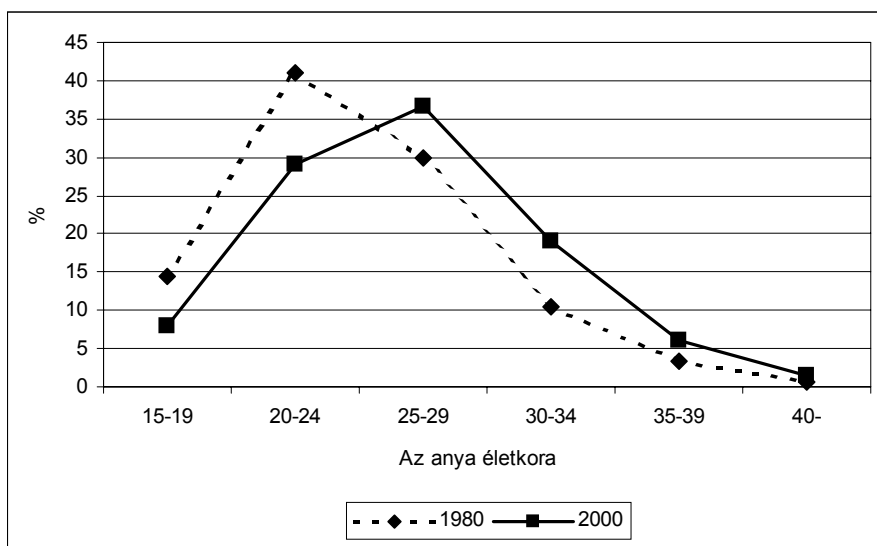
A változások a 90-es évek folyamán következtek be az anyai kor fokozatos kitolódásával az idősebb kor irányába. 2000-ben az anyáknak már csak valamivel több mint egyharmada volt 25 éven aluli (addig, amíg az előző évtizedekben több mint fele), és ennek következtében valamivel kevesebb mint kétharmaduk már 25 évesnél idősebb korban hozta világra gyermekét. Ez utóbbiak között jelentősen megnövekedett a 30 évesnél idősebb anyák hányada: 1990 és 2000 között 18%-ról 29%-ra emelkedett az arányuk.

Kissé részletesebben nézve az utolsó évtized változásait azt látjuk, hogy legdrámaibb módon a 20 éven aluli anyák aránya esett vissza: ezek aránya az 1980-ban mért felére, de az 1990-ben jellemzőnek is négyötödére esett vissza. Először történt, hogy nem a 20–24 évesek aránya a legmagasabb (ez ugyanis tíz év alatt 40%-ról 26%-ra esett vissza), hanem ma már a 25–29 éves anyák vannak többségben (ebbe a korcsoportba tartozó anyák aránya 31%-ról 36%-ra emelkedett). Még jelentősebb a 30–34 éves korban gyermekét világrahozó anyák tényerése: 13%-ról 21%-ra nőtt arányuk, ami 60%-kal magasabb relatív súlyt képvisel. Még nagyobb mértékű – ha kisebb jelentőségű is – a 35–39 évesek arányának tíz év alatt bekövetkezett változása: ez 4%-ról 7%-ra emelkedett.

Az élveszületési arányszámok átlagos 28%-os csökkenésén (a teljes termékenységi arány az 1990-es 1,84-ről 2000-re 1,33-ra süllyedt) a legnagyobb visszaesés az utolsó évtizedben a fiatalabb korú anyák élveszületési arányaiban mutatkozott. Ez a változás legdrámaibban az – addigi „listavezető” – 20–24 évesek körében jelentkezett, ahol kevesebb mint felére esett vissza az élveszületések aránya, de 40%-os a visszaesés a húsz évnél fiatalabbaknál is. Igaz, ez utóbbi csoport körében a nagyarányú zuhanás már a 80-as években megindult. Habár a 25–29 évesek termékenységi aránya jelenleg a legnagyobb, az övéké is visszaesett a 90-es évek folyamán 19%-kal. Ezzel szemben egyötödével nőtt a 30–39 éveseké, akik közül a fiatalabb korcsoportba tartozóké (30–34 évesek), magasabb, mint 1960-ban volt.

A megváltozott körülmények erős eltolódást jelentenek az anyák teljes szülési magatartására nézve. Addig, amíg 1990-ben az anyák összes gyermekeik felét megszülték 25 éves korukig és több mint 80%-át 30 éves koruk előtt, addig a 2000-es adatok szerint már csak alig valamivel több, mint egyharmaduk hozza világra összes gyermekét 25 éves koráig, és csak 70%-uk 30 éves kora előtt.

Élveszületések százalékos megoszlása az anya kora szerint, 1980, 2000

Az általános tendencia – a sok szempontból alapvetőnek tekinthető – első gyermek megszületését is későbbi életkorra tolt. Az előző évtizedekben az első szülések közel 60%-a 25 éves kor alatt történt, 2000-re ez az arány alig az anyák felére vonatkozik. 1980 és 2000 között az először szülő 20 éven aluli anyák aránya alig egyharmadára, a 20–24 éveseké pedig mintegy háromnegyedére esett vissza. Ezzel szemben erősen nőtt a 25–29 éves korban először gyermeket vállaló anyák aránya: 17%-ról 35%-ra. Azonban még nagyobb emelkedés történt a 30–34 éves korban először szülő nők arányában, ami 5%-ról 12%-ra nőtt.

2. táblázat

Első elveszületések az anya életkora szerint, 1960–2000 (%)

Év	Az anya életkora						Össze- sen	Anyá- átlagos kora
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–49		
Első elveszületések megoszlása								
1960	25,2	51,9	15,8	4,8	1,8	0,4	100,0	22,9
1970	23,2	53,1	17,9	4,3	1,2	0,3	100,0	22,6
1980	30,5	47,1	16,7	4,2	1,3	0,2	100,0	22,4
1990	19,7	54,9	19,4	4,5	1,4	0,2	100,0	23,0
2000	16,1	34,7	34,5	11,6	2,8	0,4	100,0	25,0
Első elveszületési arányszámok 2000-ben								
1960 %-ában	42	44	145	160	101	58	66	
1990 %-ában	58	45	126	184	144	123	71	

Mindezek a változások a szülő nők átlagos életkorának jelentős emelkedését okozták. Amíg a – bármelyik gyermekét – szülő nők átlagos életkora 1960 és 1990 között 25–26 év volt, addig 2000-ben már 27 évre emelkedett. Az első gyermekét szülő nők átlagos életkora pedig 22–23 évről 25 évre nőtt.

A magyar változások európai összehasonlításban

Az a jelentős változás, ami Magyarországon a 90-es években végbement az anyai kor idősebb kor felé történő eltolódásával, nem ismeretlen Európa többi országában. Már évtizedek óta megfigyelhető volt, hogy Európának csak a középső és keleti területein szülik meg korán az anyák gyermekeiket, a többi „fejlettebb” régióban, ahol a demográfiai átmenet már régebben bekövetkezett, évtizedek óta a késői gyermekszülés volt a jellemző. Bár Közép-Európában – Magyarországhoz hasonlóan – a 90-es években megindult egy öregedési folyamat az anyák között, még mindig elég nagyok a különbségek e tekintetben. Ami különösen figyelemre méltó, hogy Kelet-Európában a nagyarányú születéscsökkenés jelentős fiatalodással járt együtt.

3. táblázat

A termékenység alakulása Európában, 1960–1999 (%)

Régió, év	Teljes termékenység						Összesen
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–49	
Közép-Európa							
1960	10	38	27	15	7	2	100
1990	12	42	28	12	5	1	100
1999	10	33	33	17	6	1	100
Kelet-Európa							
1960	5	31	30	19	10	4	100
1990	11	42	27	14	5	1	100
1999	14	40	27	13	5	1	100
Észak-Európa							
1960	9	30	31	18	9	3	100
1990	7	30	34	20	7	1	100
1999	8	22	29	27	12	2	100
Dél-Európa							
1960	4	24	31	22	13	6	100
1990	8	30	33	19	8	2	100
1999	4	19	32	30	12	2	100
Nyugat-Európa							
1960	6	29	32	20	10	3	100
1990	7	33	36	18	6	1	100
1999	4	12	36	20	11	2	100
Európa összesen							
1960	6	30	30	19	10	3	100
1990	9	36	31	16	6	1	100
1999	8	26	32	23	9	2	100

Klinger András: A késői gyermekvállalás problémái

Régió, év	Teljes termékenység						Összesen
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–49	
<i>Magyarország</i>							
1960	13	39	26	13	6	2	100
1990	17	42	26	11	4	2	100
1999	9	28	35	19	7	1	100

1999. évi termékenység az 1960. év %-ában (1960=100)

Közép-Európa	57	50	70	66	51	32	58
Kelet-Európa	122	62	48	32	21	12	47
Észak-Európa	57	43	69	107	97	59	70
Dél-Európa	53	38	50	65	45	20	48
Nyugat-Európa	34	38	68	88	64	33	59
Európa összesen	67	48	57	66	49	30	55
<i>Magyarország</i>	44	45	86	94	71	47	64

1999. évi termékenység az 1990. év %-ában (1990=100)

Közép-Európa	51	47	71	80	75	61	80
Kelet-Európa	78	60	63	61	57	46	53
Észak-Európa	85	60	77	125	154	130	87
Dél-Európa	38	40	68	108	98	59	67
Nyugat-Európa	46	52	91	150	177	142	91
Európa összesen	61	53	74	106	109	97	73
<i>Magyarország</i>	37	45	92	125	131	120	68

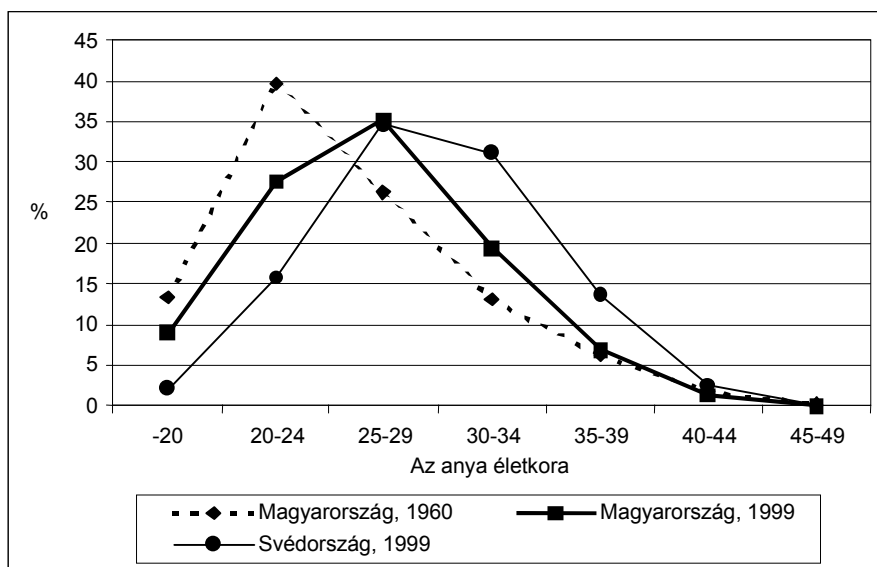
1960-ban – de lényegében a következő két évtizedben is – Közép-Európában a születéseknek csak fele történt 25 éves kor felett, ugyanakkor Dél-Európában már több mint 70, Nyugat- és Észak-Európában pedig 65, ill. 61%-a. (3. táblázat) Magas volt a „késői” születések aránya a volt Szovjetunióban is (64%), de ez a viszonylag magas termékenység következménye volt, amit a magasabb születési sorrendű gyermekek késői megszületése okozott. Mostanra a különbségek csak a kelet-európai országok helyzetén változtattak: itt a gyermekek kevesebb mint fele születik meg 25 éves kor felett – a zuhanásszerűen lecsökkent későbbi gyermekszülés miatt. Közép-Európában ugyan kissé nőtt arányuk (57%-ra), de így is erősen elmarad Dél- és Nyugat-Európa 77%-os, ill. Észak-Európa 70%-os arányától.

Ha a legutolsó év adatait hasonlítjuk össze, akkor Magyarország a maga 63%-os arányával a 25 éves kornál később szülő anyák között közepesen helyezkedik el, Lengyelországgal, Csehországgal és Horvátországgal egy sorban. Még mindig „fiatal” az anyák kormegoszlása a volt Szovjetunió utódállamaiban, de Bulgáriában és Romániában is. A 25 éven felüli anyák aránya Ukrajnában és Bulgáriában jelenleg is 41–43%-os. Az „idős” anyai kormegoszlású országok közül kiemelkedik Spanyolország és Hollandia, ahol az anyák 86–87%-a 25 évesnél idősebb. Viszont 80% felett van a 25 éves kor felett szülő nők aránya még Dániában, Svédországban, Olaszországban, Svájcban és Franciaországban is.

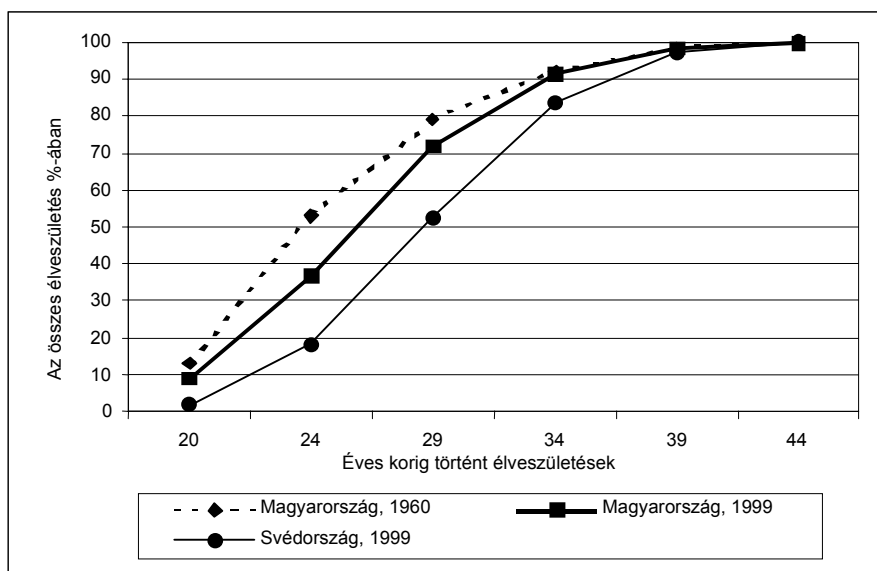
Talán még szembetűnőbbek az eltérések a „nagyon idős korban”, vagyis 35 év felett gyermeket világra hozók arányában. Ez Magyarországon szintén közepesnek mondható 8%-os arányával. Ennél csak Kelet-Európában és néhány balkáni országban alacsonyabb a későn szülő nők hányada, a sereghajtó itt is Bulgária 4%-kal. Érdekes módon a 35 év felett szülő nők aránya Lengyelországban is számottevően magasabb (11%). Az ilyen idős korban gyermeket vállalók aránya éppen a legalacsonyabb termékenységi arányt mutató két dél-európai országban: Spanyolországban és Olaszországban a legmagasabb (18%), de 15–17%-ot tesz ki Svédországban, Hollandiában és Svájcban is.

2. ábra

Élveszületési arányszámok megoszlása az anya kora szerint (Magyarország, Svédország)

Élveszületési arányszámok megoszlása az anya adott koráig (Magyarország, Svédország)

Mindez arra mutat, hogy a nagyarányú magyar koreltolódás még csak félúton jár, és ha közeledni fogunk a legidősebb anyai kor megoszlású országokhoz, még további öregedési folyamatnak nézhetünk elébe. Ezt húzza alá, hogy amíg Magyarországon az anya összes gyermekének 72%-a megszületik 30 éves koráig, addig Spanyolországban és Írországban csak 43%-os ez az arány, de Hollandiában is kevesebb mint a gyermekek fele jön a világra az anya 30 éves koráig, és csak alig valamivel több mint a fele Olaszországban, Svédországban, Svájcban vagy Dániában. Ugyanakkor Bulgáriában az összes gyermekek 85%-a az anya 30 éves kora előtt jön a világra, és a Szovjetunió utódállamaiban és Romániában is 80–84%-os ez az előfordulás.

Ezek a különbségek a szülő nők átlagos életkora nagyságában és változásaiban is megmutatkoznak. A Magyarországon jelenleg mért 27 éves átlagos anyai életkor az utolsó évtizedben 1,5 évvel lett magasabb. Ehhez hasonló az anyai életkor átlaga Közép- és Kelet-Európa átlagában, bár ott az emelkedés tíz év alatt kisebb mértékű volt. Ezzel szemben Dél-Európában már 30, Észak- és Nyugat-Európában pedig 29 év a szülő nők átlagos kora, de ezekben a régiókban is kisebb növekedést mértek (1,2, illetve 0,8–0,9 évet). Legkorábban szülnek az átlagos anyai kor tanúsága szerint Bulgáriában, Belorussziában és Ukrajnában (25 év), és az utóbbi kettőben még csökkenés is mutatkozik 1990-hoz képest. Legmagasabb, 31 év a szülő nők életkora Spanyolország és Írország esetében, de 30 év körül van ez az érték Hollandiában, Svédországban, Svájcban, Olaszországban, Dániában és Finnországban.

A magyarhoz hasonlóan közepes Lengyelország, Csehország és Szlovákia anyai korátla.

A különbségek az első gyermek születésekor mért átlagos kor tekintetében is hasonlóak. (4. táblázat) Amíg Magyarországon az először szülő nők átlagosan 25 évesek (vagyis 1,7 évvel idősebbek, mint 10 évvel ezelőtt), addig Észak-, Dél- és Nyugat-Európában ennél átlagosan 3 évvel később szülnék, vagyis átlagosan 28 évesek (ami az elmúlt 10 év alatt 1,4–1,5 ill. 1,1 évvel lett magasabb). A magyarországihoz hasonló az első gyermeket szülő nők átlagos életkora Csehországban és Szlovákiában, de egy évvel alacsonyabb Lengyelországban, és két évvel Belorussziában, Ukrajnában és Bulgáriában. Ezzel szemben az anyák átlagosan 29 évesek első gyermekük megszületésekor Spanyolországban, Hollandiában, Svájcban és 28 évesek Írországon, Svédországban, Olaszországban. Mindez azt jelenti, hogy ezekhez az országokhoz való „felzárkózáshoz” még 4 évvel kellene növekednie az első születéskori anyai átlagos életkornak.

4. táblázat

Az anya átlagos életkora az első gyermek, illetve az összes gyermek születésekor Európában, 1960–1990 (év)

Régió	Első élveszületés			Összes élveszületés		
	1960	1990	1999	1960	1990	1999
Közép-Európa	23,7	22,9	24,0	26,7	25,6	26,5
Kelet-Európa	23,0	22,7	23,0	28,0	25,1	25,4
Észak-Európa	25,4	26,7	28,1	27,9	27,8	28,7
Dél-Európa	25,3	26,5	28,0	29,6	28,7	29,9
Nyugat-Európa	25,0	26,7	27,8	27,9	26,2	29,0
<i>Európa összesen</i>	<i>24,3</i>	<i>25,0</i>	<i>25,9</i>	<i>28,1</i>	<i>27,0</i>	<i>27,7</i>
<i>Magyarország</i>	<i>22,9</i>	<i>23,0</i>	<i>24,8</i>	<i>25,8</i>	<i>25,6</i>	<i>27,1</i>

Az anyai kor eltolódásának demográfiai következményei

Az anyai kor eltolódása elméletileg nem járna demográfiai következményekkel, vagyis önmagában nem kellene, hogy csökkentse a tényleges – befejezett – termékenységet. Elképzelhető ugyan, hogy később születnek meg a gyermekek, de az idősebb korban megszületett első gyermeket követik a továbbiak, és – ha később is – ugyanolyan számban megszületnek a második és harmadik szülöttek. Így csak az anyai kor megoszlásában lesz eltolódás, de az össztermékenység nem csökken. Ezt a jelenséget nevezik egyre gyakrabban a demográfiai szakirodalomban „kompenzációnak”, és így csak átmenetinek tekintenek a koreltolódás miatti – naptári években mért – termékenységsökkenést.

Ha az észak-, dél- és nyugat-európai országokra vonatkozó adatokat vizsgáljuk az elmúlt negyven éves időszakban, bizonyos különbségek figyelhetők meg

közöttük. Teljes kompenzáció ugyan sehol, egyetlen országban sem következett be, azonban megfigyelhető egy „részbeni kompenzáció”, ami azt jelenti, hogy mindenütt szinte azonos mértékben és nagyságban visszaesett a korai (30 éves kor előtti) gyermekszülés, azonban vannak olyan országok, ahol alig vagy csak kisebb mértékben esett vissza az ennél idősebbeké (30–44 éveseké). Az előző országok azok, ahol 1960 óta a legnagyobb mértékben esett vissza a teljes termékenység mutatója, az utóbbi csoportban is csökkenés mutatkozik, de ez a „részbeni kompenzáció” miatt kisebb mértékű.

Ha az európai régiókat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy csaknem mindenütt – egy anyára vetítve – 0,7–0,9 gyermekkel csökkent 1960 és 1999 között a 30 éves kor előtt megszületett átlagos gyermekszám. Ugyanakkor, amikor Észak-Európában alig valamivel, átlagosan 0,1-gyel csökkent a 30 éves kor után szült gyermekek átlagos száma, akkor „részleges kompenzáció”-ról beszélhetünk. Ez okozza azt, hogy éppen e régióban csökkent legkevésbé a teljes termékenységi arány, és itt a legmagasabb (1,6) egész Európában. Viszont akkor a visszaesés mértéke Kelet- és Dél-Európában átlagosan 0,6 volt negyven év alatt, ami e két régió jelenlegi legalacsonyabb teljes termékenységi arányát (1,1–1,3) okozza, hiszen mind a fiatalabb, mind az idősebb korosztályban egyaránt jelentős volt a visszaesés. Közép-Európa Nyugat-Európával együtt középen áll, itt 0,2-del csökkent a gyermekszám. E két régióban a teljes termékenységi arány is közepes (1,4–1,5).

Az eltérő hatások egyes országok vonatkozásában még jobban érzékelhetőek. Semmiféle kiegyenlítődés nem tapasztalható például az évtizedek óta legalacsonyabb teljes termékenységi arányt felmutató (1,2) Olaszországban. Itt 40 év alatt a 30 éven aluliak átlagos gyermekszáma 0,8-del esett vissza, de az ennél idősebbeké is jelentősen (0,3 felett) csökkent. Hasonló a helyzet az 1960-ban még igen magas átlagos termékenységet (3,1) felmutató Hollandiában is: itt a fiatalabb korcsoport átlagos gyermekszáma majdnem 1-gyel, az idősebbeké pedig 0,5-tel esett vissza. Azonban az olasz átlagos termékenységhez képest jelentős különbséget (1,7 az 1,2-vel szemben) az okozza, hogy a visszaesés ellenére is a 30 éven felüli holland nők átlagos gyermekszáma másfélszerese az olaszokénak. Ezért vélik úgy, hogy Hollandiában megindult a „kompenzáció” jelensége. Egyértelműbb ez egyes skandináv országok esetében. Így Svédországban ugyan az európai átlagnak megfelelően (0,8-dal) lett kevesebb a 30 éven alul szült gyermekek száma, de az ennél idősebb korban szülötteké már egy árnyalatnyilag növekedett 1960 és 1999 között. Ezért az átlagos termékenység kisebb mértékben esett vissza. Kevésbé látható ez a hatás Norvégiában, ahol az 1960-os magas átlagos termékenység (2,9) miatt mindkét korosztályban visszaesés tapasztalható, de ez jóval magasabb a fiataloknál (közel 0,9 gyermek), mint az idősebbeknél (0,2 gyermek). Ez az „átmeneti” kompenzáció mutatkozik meg a magyar adatokban is. 1960 és 1999 között a 30 éven alul szült gyermekek átlagos száma 0,7-tel lett kevesebb, ugyanakkor az ez után születetteké kevesebb, mint 0,1-gyel. A magyarországi folyamat azonban nagyon eltér a skandináv országokétól. Ott már negyven éve is magas volt a 30 éves kor után szülő nők aránya (0,7–1

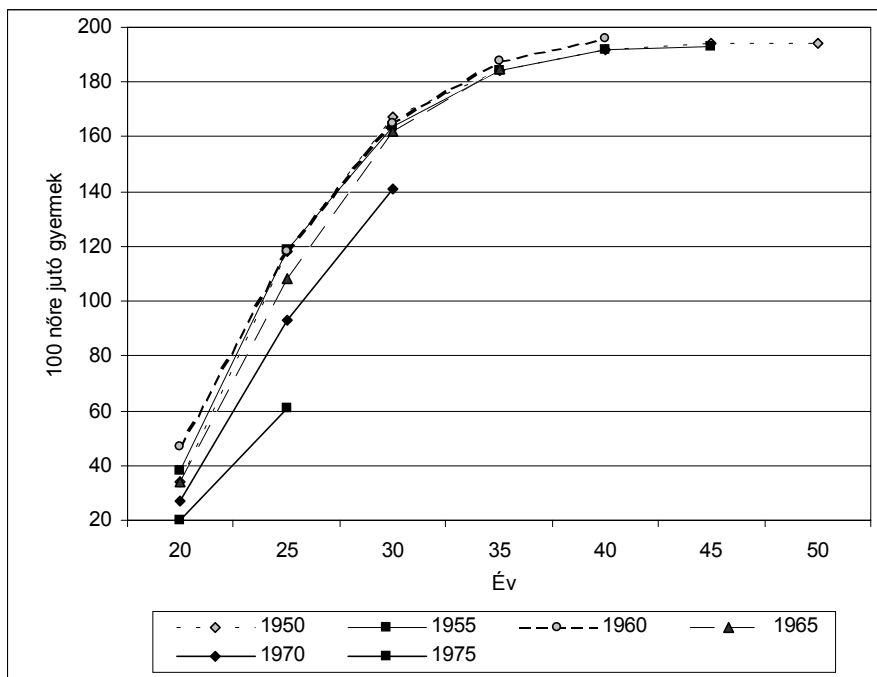
gyermek), és a fiatalabbak visszaesése fokozatosan következett be. Magyarországon 1960-ban is csak 0,4 gyermek született az anya 30 éves kora után, és ez a következő 30 évben még csökkent is. A változások: a 30 évesek termékenységének visszaesése és az ennél idősebbek termékenységének növekedése csak a legutolsó évtizedben következett be. Mindenesetre a magyar naptári éves adatok is a „kompenzáció” bizonyos mértékű megindulását jelzik.

A végleges választ a demográfiai hatások tekintetében az egy-egy női kohorsz befejezett termékenységi adatai adják meg. Természetesen e tekintetben csak olyan korosztályok hasonlíthatóak össze, amelyek már befejezték reprodukciós tevékenységüket, azaz elérték a termőképességük felső határát, vagyis elméletileg az 50 éves kort, de gyakorlatilag a 35–40 éves korig történt gyermekszülésekből már megbecsülhetőek a befejezett termékenység adatai.

Ha az előbbi példaként megjelölt országok adatait nézzük, akkor azt látjuk, hogy a jelenlegi 35 éves nők (az 1965-ben született női kohorsz tagjai) – becsléssel kiegészítve – összesen megszületett átlagos gyermekszáma nem csökkent azokban az országokban, ahol a „kompenzáció” jelei mutatkoznak. Ugyanakkora, mint az 1950-ben született nők átlagos termékenysége, vagyis 2–2,1 között mozog Svédországban, Norvégiában vagy Magyarországon, viszont már jelentős csökkenést mutat Olaszországban, ahol 1,9-ről 1,5-re esett vissza. Még nagyobb a visszaesés, ha az 1940-es kohorsz 2,1-es átlagához viszonyítuk.

A kérdés az, mi lesz a befejezett termékenysége azoknak a nőknek, akik lényegében a 90-es években kezdték meg reprodukciós magatartásukat, és akiket leginkább érint a termékenységi kor erős eltolódása. A kérdés megválaszolására – különösen Magyarország vonatkozásában, ahol lényegében az 1965-ös kohorszig nem történt változás, sőt inkább termékenység növekedés következett be – még várnunk kell. A jelenlegi kohorszatokból inkább a negatív hatások olvashatók ki. Az 1970-ben született nők – akik 2001 elején 30 évesek voltak – átlagos gyermekszáma eddig 1,4 volt. (4. ábra) Ez 0,2–0,3-mal alacsonyabb, mint a náluk 5–20 évvel azelőtt született nőké volt azonos életkorban. E korosztályba tartozók 30 éves koruk után még 0,3–0,4 gyermeket szültek, és így érték el 2 körüli átlagos gyermekszámukat. Ha a jelenlegi 30 évesek az előző generációkhoz hasonló mértékben hoznának még világra gyermeket 30 éves koruk után, akkor teljes befejezett termékenységük 1,7–1,8 között lehetne, ami 10–15%-os visszaesést jelentene. A pontos válaszra még legalább tíz évig várnunk kell. Még drámaibb a csökkenés a mai 25 évesek esetében (az 1975-ben születetknél), de itt még hosszabb idő van a kiegyenlítésre. E korosztálynak átlagosan csak 0,6 gyermeke született eddig, miközben az 1970-ben születetteknek 0,9, az azelőtti kohorszba tartozóknak pedig 25 éves korukig 1,1–1,2 gyermeke jött a világra.

Kohorszok átlagos gyermekszáma az adott életkorban

A jelentős különbségeket a gyermektelen nők arányának erős növekedése okozza. Amíg az 1950 és 1965 között született nőknek csak 14–16%-a volt gyermektelen 30 éves korában, addig az 1970-ben születettek 24%-ának nem született még gyermeke 2001-ig. (5. táblázat) A 25 éves korban gyermektelenek aránya az 1975-ben született nők esetében már 60%-os. Ugyanekkor az 1970-es kohorsz esetében ez 41, az 1965-ösnél 32%-os volt, az ennél idősebbeknél még alacsonyabb (26–27%). Kérdés, hogy a jövőben ezek a még gyermek nélküli nők megszülnek-e első gyermeküket. Még kérdésesebb az, hogy a későn világra jövő első gyermeket követi-e majd második és még inkább harmadik gyermek. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a háromgyermekesek aránya a 30 éves életkorban az előző (1965-ös) generáció 12%-os arányával szemben az 1970-es kohorsz esetében már csak 9%-ot tesz ki.

Kohorsz termékenység Magyarországon (1950–1975 kohorszok)

Életkor	Anyák megoszlása gyermekszám szerint (%)					Átlagos gyermekszám
	0	1	2	3	4 és több	
1950-ben született nők						
20 éves	71	25	4	0	0	34
25 éves	27	37	30	5	1	118
30 éves	14	24	48	11	3	167
35 éves	11	20	51	13	5	184
40 éves	8	20	52	14	6	192
45 éves	8	20	52	15	5	194
50 éves	8	20	52	15	5	194
1960-ban született nők						
20 éves	67	26	7	0	0	47
25 éves	27	37	30	5	1	118
30 éves	14	25	47	11	3	165
35 éves	10	21	49	14	6	188
40 éves	9	20	48	15	8	196
1970-ben született nők						
20 éves	78	18	4	0	0	27
25 éves	41	32	21	4	2	93
30 éves	24	30	34	9	3	141
1975-ben született nők						
20 éves	84	13	3	0	0	20
25 éves	60	25	11	3	1	61

Az anyai kor és a születő gyermek egészsége

Csak közvetve tudjuk nyomon kísérni azt, hogy milyen hatással lehet az anyai kor emelkedése a megszületendő gyermek egészségi állapotára. E tekintetben a legmegbízhatóbb összefüggéseket a kis súllyal születettek, illetve a koraszülöttek arányának növekedése mutatja az anya korának emelkedésével párhuzamosan.

2000-ben a kis súllyal (2500 gramm alatt) szülöttek aránya Magyarországon a 25–29 éves anyák élveszülötteinél volt a legalacsonyabb (6,8%), de alig alakult ennél magasabban a 20–24 éves anyák szülöttei körében (7,5%). (6. táblázat) Ettől kezdve az anya korával párhuzamosan növekszik a kis súlyú újszülöttek aránya: a minimális értékéhez képest a 30–34 éves anyák újszülöttei esetén 9,3%, a 35–39 éveseknél pedig 13,3% a megfelelő arány. A ritkán előforduló 40 éves kor felett pedig már közel két és félszeres értéket észleltek, vagyis 17%-os kis súlyú arányt. Megjegyzendő, hogy a 20 éven aluli anyák gyermekeinél is viszonylag magas, 11,8% a kis súlyú arány, ezért pozitív eredményű a fiatal anyák arányának erős visszaesése, de negatív hatású az újszülött népesség további életésélyei számára a 30 éven felüli anyák hányadának erőteljes emelkedése.

Még nagyobb a veszélyeztettsége az igen kis súllyal (1500 grammon alul) született csecsemőknek, és e tekintetben az anyai kor növekedése még nagyobb romlást jelenthet. (6. táblázat) Amíg a 20-as éveiben szülő nők újszülötteinek csak 1%-a tartozik az igen kis súlyúak közé, addig közel kétszeres (1,9%-os) ez az arány a 30–34 éves anyák és háromszoros a 35–39 éves és közel négyszeres az ennél idősebb anyák újszülöttei esetében. Hozzá kell tennünk, hogy a tizenéves anyák csecsemőinél is 70%-os a többlet a minimumhoz képest (1,7%).

6. táblázat

Élveszületések és csecsemőhalálozások születési súly szerint, 2000

Súly (gramm)	Az anya életkora						Összesen
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–X	
Élveszületés százalékos megoszlása (%)							
–999	0,7	0,4	0,4	0,9	1,3	1,4	0,6
1000–1499	1,0	0,6	0,7	1,0	1,7	2,3	0,8
1500–1999	2,3	1,4	1,3	1,9	3,1	3,2	1,6
2000–2499	7,8	5,2	4,3	5,5	7,2	10,2	5,3
2499 alatt	11,8	7,5	6,8	9,3	13,3	16,8	8,4
összesen							
2500 felett	88,2	92,5	93,2	90,7	86,7	83,2	91,6
összesen							
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
2499 g alatt születettek az átlag %-ában	140	89	81	110	158	200	100
Ezer élveszülöttre jutó egy éven aluli meghalt (fő)							
–499	667	909	1000	929	1000	1000	944
0500–0999	588	555	556	524	563	286	544
1000–1499	104	117	163	145	200	67	145
1500–1999	51	29	15	43	22	47	30
2000–2499	34	16	17	21	14	15	19
2499 alatt	76	58	71	88	977	49	74
összesen							
2500 felett	5	3	3	3	4	5	3
összesen							
<i>Összesen</i>	<i>13</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>11</i>	<i>17</i>	<i>12</i>	<i>9</i>
Az átlag %-ában	147	83	84	120	184	134	100

A koraszülöttek (a terhesség 37. hete előtt szülöttek) aránya szintén növekszik az anya korával párhuzamosan. (7. táblázat) A 20-as éveiben szülő nők csecsemőinek csak 7%-a koraszülött, ezzel szemben a 30–34 évesekének már több mint 9, a 35–39 évesekének pedig 13, és az ennél idősebbekének közel 17%-a idő előtt jött a világra. A tizenéves anyák esetében is másfélszeres volt 2000-ben a koraszülöttek aránya.

Szerepváltozások

7. táblázat

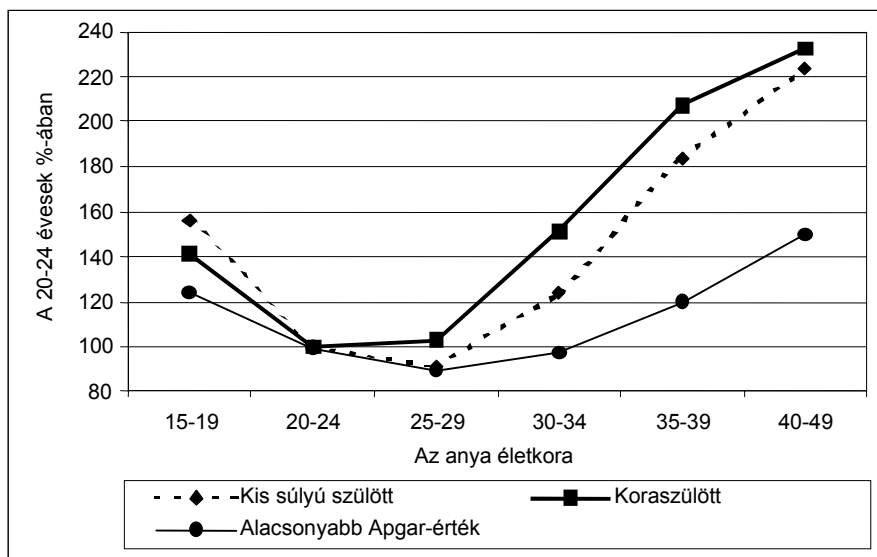
Élveszületések és csecsemőhalálozások a terhesség tartama és az anya életkora szerint, 2000

Terhesség tartama (hét)	Az anya életkora						Összesen
	15–19 éves	20–24 éves	25–29 éves	30–34 éves	35–39 éves	40–X éves	
Élveszületések %-os megoszlása							
–27	0,6	0,3	0,4	0,7	1,1	0,8	0,5
28–31	1,1	0,6	0,7	1,1	1,7	2,4	0,9
32–36	8,4	6,0	5,7	7,3	10,4	13,3	6,7
–36	10,1	7,0	6,9	9,1	13,3	16,6	8,1
37–	89,9	93,0	93,1	90,9	86,7	83,4	91,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Ezer élveszülöttre jutó egy éven aluli meghalt (fő)							
–27	633	670	624	611	642	273	625
28–31	92	115	139	176	223	125	147
32–36	20	12	12	13	19	11	14
–36	66	54	63	78	99	41	67
37–	31	20	11	8	12	24	15
<i>Összesen</i>	<i>13</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>11</i>	<i>17</i>	<i>12</i>	<i>9</i>

A nagyon korán – a 32. terhességi hét előtt – világra jött élveszülöttek aránya szintén a 20-as éveikben levő anyák újszülötteinél a legkedvezőbb (1% körüli), viszont ennek kétszerese a 30–34 éves, több mint háromszorosa a 35–39 éves és három és félszerese a 40 év felett szülő nők újszülötteinél. A tizenéves anyák esetében is közel 90%-os többlet mutatkozik a nagyon korán világra jövő élveszülöttek arányában.

Még egy egészségügyi mutató: az Apgar-érték is jelzi az anyai kor emelkedésének negatív hatását az újszülött populációra. Ha ennek értéke 9 alatt van, akkor valamilyen kóros jelenség áll fenn. Ennek aránya szinte azonosan alacsony a 20–34 éves anyák újszülöttei esetében, de 20%-kal több a 35–39, és 50%-kal magasabb az ennél idősebb anyák magzatai esetében. (5. ábra)

Újszülött-értékek az anya kora szerint a 20–24 évesek százalékában, 2000

Csecsemőhalandóság és az anyai kor növekedése

A kedvezőtlen újszülött-értékek miatt az anyai kor előrehaladtával növekszik az egy éves kor alatt bekövetkezett halálozások – a csecsemőhalandóság – aránya. 2000-ben az ezer élveszülöttre jutó egy éven alul meghaltak aránya a 20–29 éves nők újszülöttei között volt a legalacsonyabb (7,5 ezrelék). Azonban a 30–34 évesek újszülöttei körében már 44%-os növekedés mutatkozott. A 35–39 éves anyák élveszülötteinek pedig közel 17 ezreléke halt meg első születésnapja előtt, ami több mint kétszeres emelkedést jelent a minimummal szemben. A 40 éves kor után ez az érték kissé visszaesik, de ezt az igen alacsony előfordulás okozza, statisztikailag nem értékelhető az e korosztályhoz tartozó újszülöttek 12 ezrelékes csecsemőhalandósága. A tizenéves anyák újszülötteinél is igen magas a csecsemőhalandóság: a minimumot háromnegyedével haladja meg, ebben azonban nem annyira biológiai-genetikai, mint inkább szociális okok játszanak szerepet.

Az anyai kor hatása elég eltérően alakul a különböző időszakokban. Az igen korai neonatális halandóság, vagyis a születés után azonnal (24 órán belül) bekövetkezett halálozások aránya növekszik legjelentősebben az anyai életkorról: a 30–34 éves anyáknál már a 20–29 évesek minimumának másfélszerese, a 35–39 éveseknél pedig már több mint három és félszerese. (8. táblázat) Alig mutatkozik ilyen jellegű különbség a szociális okokkal

összefüggésben álló késői – 28 napon túli – csecsemőhalandóság esetében. Ez csaknem azonos a 20–34 éves korban, kissé magasabb a 35–39 éves anyák újszülöttjei esetében, és legkiemelkedőbb a 20 éven aluli anyák újszülötteinél.

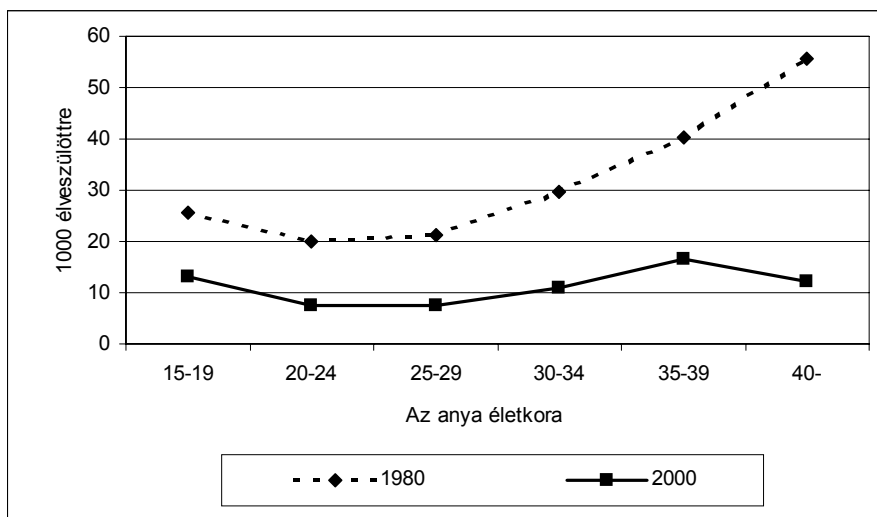
8. táblázat

Csecsemőhalandóság a gyermek és az anya életkora szerint, 2000

Meghalt kora (nap)	Az anya életkora						Összesen
	15–19 éves	20–24 éves	25–29 éves	30–34 éves	35–39 éves	40–X éves	
Csecsemőhalálozás százalékos megoszlása							
0	23,3	22,2	23,6	23,0	38,8	37,5	25,0
1–6	18,4	23,1	25,8	29,5	20,4	31,3	24,7
7–27	19,4	13,2	17,3	21,0	15,3	18,8	17,2
28–	38,8	41,5	33,22	26,5	25,5	12,5	33,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
ebből: 0–6	41,7	45,3	49,4	52,5	59,2	68,8	49,7
Ezer élveszülöttre jutó egy éven aluli meghalt							
0	3,1	1,7	1,8	2,5	6,4	4,5	2,3
1–6	2,4	1,7	2,0	3,2	3,4	3,8	2,3
7–27	2,6	1,0	1,3	2,3	2,5	2,3	1,6
28–	5,1	3,1	2,5	2,9	4,2	1,5	3,1
<i>Összesen</i>	<i>13,2</i>	<i>7,5</i>	<i>7,6</i>	<i>10,8</i>	<i>16,5</i>	<i>12,0</i>	<i>9,2</i>
ebből: 0–6	5,5	3,4	3,8	5,7	9,8	8,3	4,6

6. ábra

Csecsemőhalandóság az anya kora szerint, 1980, 2000

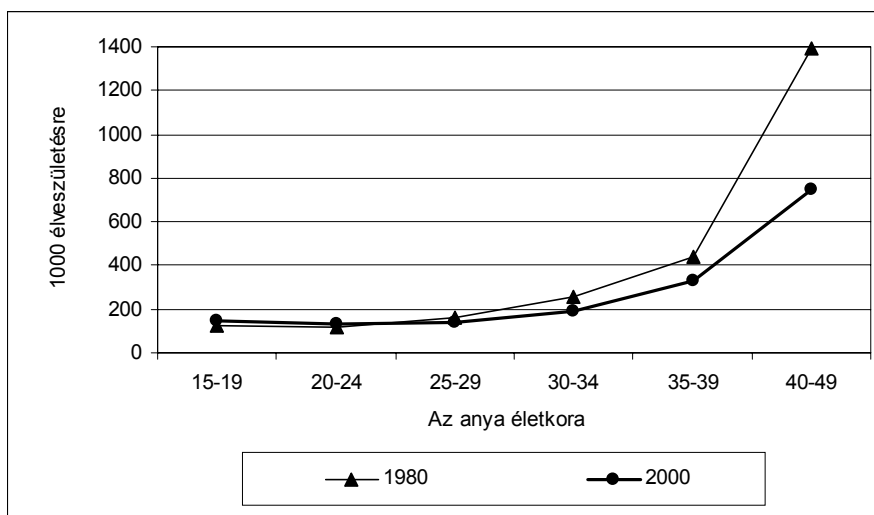
Magzati veszteség és az anyai kor emelkedése

Még jelentősebbek az anyai kor emelkedésének következményei, ha nemcsak a ma már egyre ritkábban előforduló csecsemőhalandóságot (vagyis az élveszületés utáni magzati veszteséget) vizsgáljuk, hanem a teljes magzati veszteséget – vagyis a terhesség alatt bekövetkezett magzati halálozásokat is. Így megfigyelhetjük, hogy miképpen befolyásolja a terhes nő életkora a korai és középidős magzati halálozások (amelyek a terhesség 4–23. hetében fejezték be a terhességet) alakulását, amelyeket régebben spontán vetélésnek neveztek. Továbbá hogyan befolyásolja az anya életkora a késői magzati halálozásokat (a 24. héten vagy azután életjel nélkül befejezett terhességek), amelyeket a múltban halvaszületésnek neveztek.

Ha a legkedvezőbb helyzetben lévő a 20–24 éves terhes nők arányait vesszük alapul, akkor ehhez képest az összes magzati veszteség alig változik a 25–29 éves korban, de már közel 40%-kal magasabb a 30–34 évesek esetében, közel két és félszeres a 35–39 éveseknél és több mint öt és félszeres a 40 éves és idősek esetében (lásd a 9. táblázat „Összes veszteség” sora, illetve a 7. ábra). Amíg ezer 20–24, illetve a 25–29 éves nők élveszületőjére csak 135, illetve 136 magzati halálozás jutott 2000-ben, addig a 30–34 éveseknél már 187, a 35–39 éveseknél 327, a 40 éveseknél és idősebbeknél 747. A húsz éven aluliak esetében 20–24 évesekhez viszonyítva alig valamivel több az ezer élveszületésre jutó összes magzati veszteségek száma (150).

7. ábra

Összes magzati veszteség az anya kora szerint, 1980, 2000

Szerepváltozások

Legnagyobb előfordulása a korai és középidős magzati halálzásnak, vagyis a spontán vetéléseknek van. (Lásd a 9. táblázat „Összes meghalt” sora, illetve a 7. ábra) Ezer élveszületéshez viszonyítva ez az érték szintén a 20–29 éveseknél a legkedvezőbb (127–128), ezt követi a 20 éven aluliaknál (136), de már a 30–34 éves korban 177-re emelkedik, a 35–39 éveseknél 310, ami a minimum két és félszerese. Legmagasabb ez az érték a 40 évnél idősebb anyák esetében 735, ez közel hatszorosa a minimális értéknek.

Ezen belül a korai magzati halálzás (a terhesség 4–8. hetében bekövetkezett spontán vetélés) – ami az összes magzati veszteség közel 60%-át jelent – szintén a 30 év alatti anyák körében a legalacsonyabb az élveszületésekhez viszonyítva, 7% körüli. Viszont ennek már a több mint kétszerese a 34–39 évesek esetében, és közel hétszerese a 40 évnél idősebb anyák körében.

9. táblázat

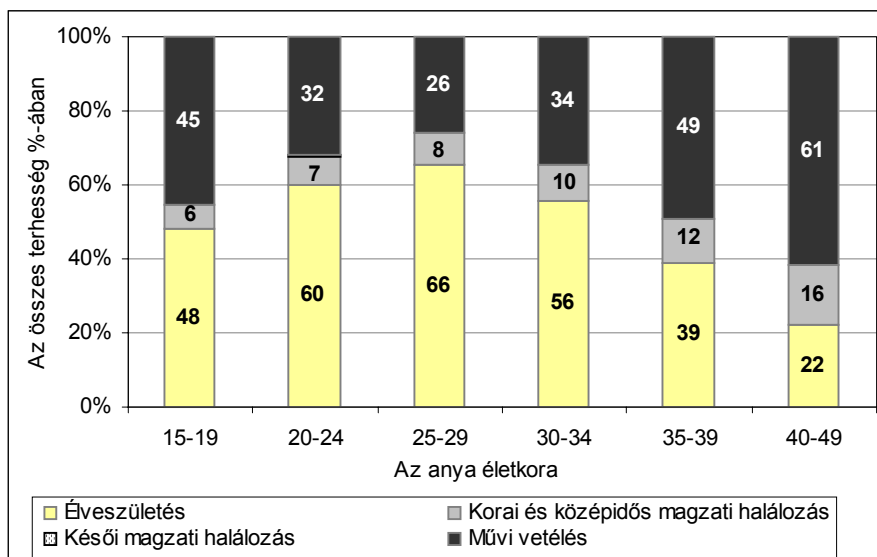
Magzati halálzások a terhesség tartama és az anya életkora szerint, 2000

A terhesség tartama (hét)	Az anya életkora						Összesen
	15–19 éves	20–24 éves	25–29 éves	30–34 éves	35–39 éves	40–X éves	
Ezer élveszületésre jutó magzati halálzás (fő)							
4–8	71	70	73	100	184	494	89
9–12	43	39	38	50	85	198	46
13–16	8	7	7	9	17	14	8
17–20	5	4	4	8	12	14	5
21–23	3	2	3	4	4	8	3
Korai/közép	130	123	125	171	303	728	152
Késői	6	5	4	6	7	8	5
Összes meghalt	136	127	128	177	310	735	157
0–6 napos halálzás	6	3	4	6	10	8	5
Perinatális halálzás	12	8	7	11	17	16	9
7–365 napos	8	4	4	5	7	4	5
Összes veszteség	150	135	136	187	327	747	167
A magzati halálzás százalékos megoszlása							
4–8	52	55	57	57	59	67	57
9–12	32	31	30	28	28	27	29
13–16	6	6	5	5	5	2	5
17–20	3	3	3	5	4	2	3
21–23	2	2	2	2	1	1	2
Korai/közép	96	97	97	97	98	99	97
Késői	4	4	3	3	2	1	3
Összes magzati halál	100	100	100	100	100	100	100

Ha nemcsak a spontán magzati veszteségeket vesszük figyelembe, hanem a művi vetéléseket is, akkor láthatjuk, hogy a terhes nő korával párhuzamosan hogyan változik a terhességek kimenetele. 2000-ben a terhességek közül az élveszületések voltak a leggyakoribbak akkor, amikor a terhes nő 25–29 éves volt: ez az esetek kétharmadában volt így. Alig marad el ettől az élveszületések aránya a 20–24 éves terhesek esetében, 60%. Közel ekkora (56%) volt az élveszületések gyakorisága a 30–34 éves várandósok esetében. A 20 éven aluli terheseknek már csak kevesebb mint fele szülte meg gyermekét. A 35–39 éveseknél már 40% alá süllyed a terhességüket élveszüléssel befejező terhesek aránya, és az ennél idősebbeknél már csak alig 20% feletti. Mindezt elsősorban a művi vetélések eltérő előfordulása okozza. A terhességek több mint 60%-át művi vetéléssel fejezték be a 40 évesnél idősebb terheseknél, de 45–50%-os ez az arány a 35–39 éveseknél, illetve a 20 éven aluliaknál is. A 25–29 éves terheseknél a terhességek mintegy egynegyedét, a 20–24, illetve a 30–34 éveseknél pedig egy harmadát fejezték be művi vetéléssel. A spontán magzati halálózással befejezett terhességek aránya is a 40 éveseknél és idősebbeknél a leggyakoribb (16%), de elég magas (10–12%) a 30–39 évesek között is. A 30 éven aluliak terhességei csak 7–8%-ban fejeződnek be magzati halálózással.

8. ábra

A terhesség kimenetele az összes terhesség százalékában, 2000

Mindezek az adatok aláhúzzák azokat a veszélyeket, amelyek az anyai kor felemelkedésével az újszülött generációra hárulnak. Mivel számítani lehet arra, hogy ez az idősebb anyai kor felé megindult eltolódás folytatódni fog, szükséges átértékelni a terhességi, anya- és csecsemővédelem stratégiáját. Másfajta hozzáállással, megelőzéssel, terhességi védelemmel kell felkészülni a megváltozott körülményekre, és ezzel biztosítani azt, hogy a megváltozott és veszélyeztetettebb újszülött generáció egészsége megőrizhető és javítható legyen.